

DRŽAVNO NATJECANJE IZ FIZIKE 2023/2024

Srednje škole 4. grupa

Rješenja i upute za bodovanje

VAŽNO: Ovdje je prikazan jedan način rješavanja zadataka. Ako učenici riješe zadatak drukčijim, a fizikalno ispravnim načinom, treba im dati puni broj bodova predviđen za taj zadatak. Ako učenici ne napišu posebno svaki ovdje predviđeni korak, a vidljivo je da su ga napravili, treba im dati bodove kao da su ga napisali.

1. zadatak (16 bodova)

a.) U najgorem slučaju kada je frekvencija koju promatramo 10 THz, a temperatura zvijezde 10 000 K vrijedi $hf/k_B T = 0.04799$, pa možemo uz malu pogrešku koristiti:

$$P(f) = \frac{8R^2\pi^2 h}{c^2} \frac{f^3}{\exp\left(\frac{hf}{k_B T}\right) - 1} \approx \frac{8R^2\pi^2 k_B T}{c^2} f^2. \quad [2 \text{ boda}] \quad (1)$$

Ukupna snaga zračenja na intervalu od f_1 do f_2 je tada:

$$P([f_1, f_2]) = \frac{8R^2\pi^2 k_B T}{3c^2} (f_2^3 - f_1^3). \quad [2 \text{ boda}] \quad (2)$$

Ukupna snaga zračenja na svim frekvencijama:

$$P_{uk} = S\sigma T^4 = 4R^2\pi\sigma T^4. \quad [1 \text{ bod}] \quad (3)$$

Iz uvjeta zadatka slijedi $P([f_1, f_2]) = \eta P_{uk}$, $\eta = 2 \times 10^{-7}$. Sređivanjem dobivamo:

$$T = \sqrt[3]{\frac{2\pi k_B}{3\eta\sigma c^2} (f_2^3 - f_1^3)} = 30\,417.50 \text{ K} \quad [2 \text{ boda}] \quad (4)$$

b.) Prvo trebamo pronaći koje dvije vodikove linije se nalaze u danom intervalu. Znamo da je energija emitiranih fotona prijelazom iz m -te u n -tu razinu dana sa:

$$E^{nm} = E_0 \left(\frac{1}{n^2} - \frac{1}{m^2} \right), \quad E_0 = 13.60569312 \text{ eV}. \quad [1 \text{ bod}] \quad (5)$$

U ovom slučaju pogodnije nam je izračunati frekvencije u [THz]. Dakle, trebamo prvo energiju izraziti u [J], a zatim podijeliti sa h (jer vrijedi $E = hf$). Slijedi:

$$f^{nm} = 3289.84195 \text{ THz} \left(\frac{1}{n^2} - \frac{1}{m^2} \right). \quad [1 \text{ bod}] \quad (6)$$

Spektar možemo podijeliti u serije $n = 1, n = 2, n = 3$, itd. Broj m mora zadovoljavati $m > n$. Nije teško uočiti da je najmanja frekvencija u određenoj seriji $n = k$ ona za koju je $m = k + 1$.

Ako izračunamo najmanje frekvencije u prve dvije serije, tj. ako gledamo $(n, m) = (1, 2), (2, 3)$ dobit ćemo vrijednost veću od gornje granice traženog intervala. Dakle, možemo zaključiti da se svi prijelazi u prve dvije serije javljaju izvan granica zadanog intervala. Uzimanjem $n = 3$ i $m = 4$ dobivamo manju vrijednost od donje granice intervala:

$$f^{34} = 3289.84195 \text{ THz} \left(\frac{1}{9} - \frac{1}{16} \right) = 159.92287 \text{ THz} \quad (7)$$

Dakle, postoji mogućnost da tražene linije pripadaju $n = 3$ seriji.

Računanjem za $(n, m) = (3, 5)$ i $(n, m) = (3, 6)$ dobivamo:

$$f^{35} = 3289.84195 \text{ THz} \left(\frac{1}{9} - \frac{1}{25} \right) = 233.94432 \text{ THz}, \quad (8)$$

$$f^{36} = 3289.84195 \text{ THz} \left(\frac{1}{9} - \frac{1}{36} \right) = 274.15350 \text{ THz}. \quad [4 \text{ boda}] \quad (9)$$

Ostale linije u $n = 3$ seriji javljaju se na frekvencijama višim od gornje granice intervala, a za serije $n > 3$ frekvencije su niže od donje granice intervala, tj. imamo točno dvije linije u zadanom intervalu. Razlika dobivenih frekvencija iznosi $\Delta f = 40.20918 \text{ THz}$. Opažanje pomaka u razlici se može pripisati Dopplerovom efektu. Slijedi:

$$\Delta f_{exp} = \Delta f \sqrt{\frac{c+v}{c-v}}. \quad [1 \text{ bod}] \quad (10)$$

Preuređivanjem dobivamo:

$$v = \frac{\Delta f_{exp}^2 - \Delta f^2}{\Delta f_{exp}^2 + \Delta f^2} c \approx 106 \text{ km s}^{-1} \quad [2 \text{ boda}] \quad (11)$$

Ovo su tipične relativne brzine u odnosu na zvijezde na krajevima galaksije.

2. zadatak (17 bodova)

Svako od dva zrcala efektivno stvara novi virtualni izvor zračenja čija pozicija se dobije refleksijom realnog izvora preko ravnina zrcala kao što je prikazano na donjoj skici. [2 boda].

Ta dva virtualna izvora stvaraju interferencijsku sliku na zastoru. Dakle, trebamo odrediti udaljenost d , i horizontalnu udaljenost virtualnih izvora do zastora kako bi mogli odrediti razmake susjednih maksimuma. Vrijedi:

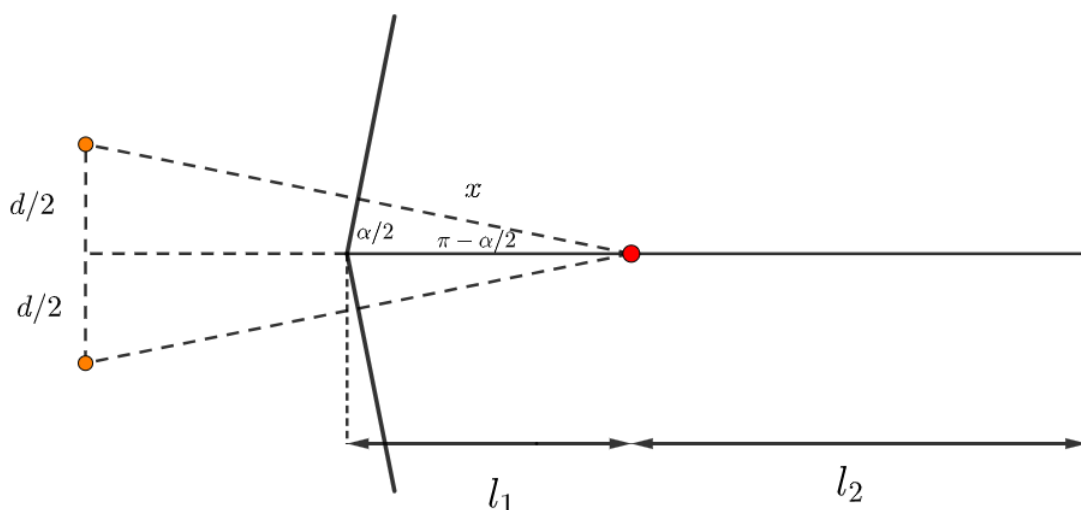
$$x = l_1 \sin(\alpha/2), \quad l'_1 = 2x \cos(\pi - \alpha/2) \Rightarrow l'_1 = 2l_1 \sin^2(\alpha/2), \quad (12)$$

gdje je l'_1 horizontalna udaljenost virtualnih od realnog izvora. Dakle, udaljenost virtualnih izvora do zastora je:

$$L = l'_1 + l_2 = 2l_1 \sin^2(\alpha/2) + l_2 \approx 3.3 \text{ m}. \quad [2 \text{ boda}] \quad (13)$$

Za udaljenost virtualnih izvora vrijedi:

$$d/2 = 2x \sin(\pi - \alpha/2) \Rightarrow d = 2l_1 \sin \alpha = 2.618 \times 10^{-3} \text{ m}. \quad [2 \text{ boda}] \quad (14)$$

Očito je udaljenost virtualnih izvora puno manja od udaljenosti virtualnih izvora do zastora, pa možemo koristiti standardni uvjet za konstruktivnu interferenciju dviju pukotina:

$$d \sin \theta_n = n\lambda, \quad \sin \theta \approx s_n/L, \quad [1 \text{ bod}] \quad (15)$$

gdje je s_n pozicija n -tog maksimuma na zastoru. Slijedi da je udaljenost uzastopnih maksimuma jednaka:

$$\Delta s = s_{n+1} - s_n = \lambda L/d = 7.966 \times 10^{-4} \text{ m} \approx 0.8 \text{ mm} \quad [2 \text{ boda}] \quad (16)$$

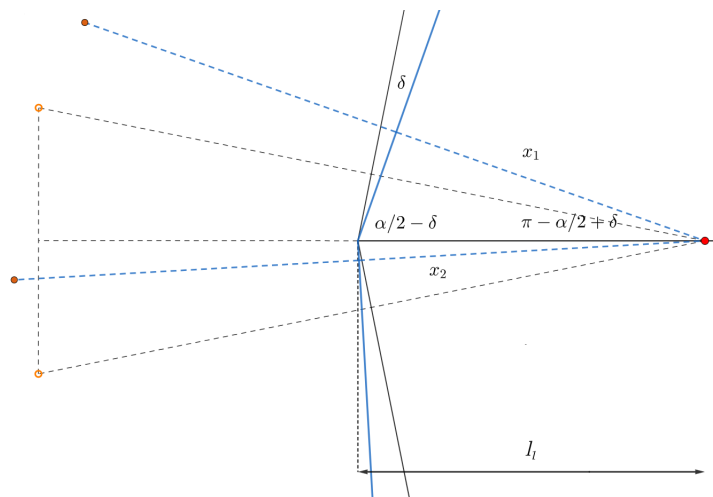
b.) Ako zrcala zarotiramo mijenjamo pozicije virtualnih izvora (kao što je prikazano na donjoj skici). Označimo li horizontalne udaljenosti virtualnih izvora do realnog izvora sa a_1 i a_2 , a vertikalne pomake sa y_1 i y_2 dobivamo:

$$a_1 = 2l_1 \sin^2(\alpha/2 - \delta) = 0.2999814949 \text{ m} \quad [1 \text{ bod}] \quad (17)$$

$$a_2 = 2l_1 \sin^2(\alpha/2 + \delta) = 0.2999997715 \text{ m} \quad [1 \text{ bod}] \quad (18)$$

$$y_1 = l_1 \sin(\alpha - 2\delta) = 2.356097597 \times 10^{-3} \text{ m} \quad [1 \text{ bod}] \quad (19)$$

$$y_2 = l_1 \sin(\alpha + 2\delta) = 2.617992549 \times 10^{-4} \text{ m} \quad [1 \text{ bod}] \quad (20)$$

Pozicija središnjeg maksimuma na zastoru je ona koja je jednako udaljena od virtualnih izvora [2 boda]. Očito će onda pomak na zastoru biti prema dolje, i ako ga označimo sa Δ vrijedi:

$$(y_1 + \Delta)^2 + (a_1 + l_2)^2 = (y_2 - \Delta)^2 + (a_2 + l_2)^2, \quad (21)$$

iz čega slijedi:

$$\Delta = \frac{(a_2 + l_2)^2 - (a_1 + l_2)^2 + y_2^2 - y_1^2}{2(y_1 + y_2)} = 2.2 \text{ cm} \quad [2 \text{ boda}] \quad (22)$$

3. zadatak (18 bodova)

a.) Možemo primjetiti da je kinetička energija protona puno manja od njegove energije mirovanja ($6 \text{ keV} \ll 938 \text{ MeV}$), pa količinu gibanja protona možemo odrediti nerelativistički:

$$p_p = \sqrt{2m_p E_{kp}} = 3.35548 \times 10^6 \text{ eV}/c. \quad [2 \text{ boda}] \quad (23)$$

b.) Korisno je odrediti ukupnu energiju koju bi neutrino mogao imati kada ostala dva produkta miruju:

$$E_{max} = E_{kp} + c^2(2m_p - m_d - m_e) = 426\,234.05 \text{ eV} \quad (24)$$

Tada bi njegova količina gibanja bila jednaka $p_\nu = 4.2623 \times 10^5 \text{ eV}/c$, tj. manja od količine gibanja protona, pa navedeni proces nije moguć. Dakle, neki dio energije treba otići i na jedan od ostala dva produkta, te je očito da se taj produkt mora gibati u istom smjeru kao i neutrino kako bi zakon količine gibanja mogao biti ispunjen. [2 boda] Označimo s m_1 masu produkta koji se giba, a s m_2 masu produkta koji miruje (te slično i ostale fizikalne veličine). Tada iz zakona očuvanja energije i količine gibanja vrijedi:

$$p_p = p_1 + p_\nu \Rightarrow p_1 = p_p - p_\nu, \quad [1 \text{ bod}] \quad (25)$$

$$\frac{p_p^2}{2m_p} + 2m_p c^2 = (m_1 + m_2)c^2 + \frac{p_1^2}{2m_1} + p_\nu c. \quad [2 \text{ boda}] \quad (26)$$

Uvrštavanjem (25) u (26) dolazimo do:

$$\left(\frac{1}{2m_1}\right)p_\nu^2 + \left(c - \frac{p_p}{m_1}\right)p_\nu + \left[\frac{p_p^2}{2}\left(\frac{1}{m_1} - \frac{1}{m_p}\right) + (m_1 + m_2 - 2m_p)c^2\right] = 0. \quad (27)$$

Vrijedi $E_\nu = p_\nu c$, pa slijedi:

$$\left(\frac{1}{2m_1c^2}\right)E_\nu^2 + \left(1 - \frac{p_p}{m_1c}\right)E_\nu + \left[\frac{p_p^2}{2}\left(\frac{1}{m_1} - \frac{1}{m_p}\right) + (m_1 + m_2 - 2m_p)c^2\right] = 0. \quad [\mathbf{3 \text{ boda}}] \quad (28)$$

Isprobavanjem $m_1 = m_e$ i $m_2 = m_d$ može se vidjeti da nema rješenja, tj. deuterij se mora gibati, a pozitron mirovati.

Uvrštavanjem $m_1 = m_d$ i $m_2 = m_e$ i rješavanjem jednadžbe dobivamo:

$$E_\nu = 423.943 \text{ keV}. \quad [\mathbf{2 \text{ boda}}] \quad (29)$$

c.) Kinetička energija deuterija je razlika ukupne dostupne energije E_{max} i energije neutrina E_ν . Dakle, slijedi:

$$E_{kd} = E_{max} - E_\nu = 2.291 \text{ keV}. \quad [\mathbf{1 \text{ bod}}] \quad (30)$$

Uspoređujući vrijednost s energijom mirovanja deuterija ($\approx 1876 \text{ MeV}$) vidimo da je bilo opravdano koristiti nerelativističke izraze. $[\mathbf{1 \text{ bod}}]$. Brzina iznosi:

$$v = \sqrt{\frac{2E_{kd}}{m_d}} = 1.563 \times 10^{-3}c = 4.686 \times 10^5 \text{ m s}^{-1} \quad [\mathbf{2 \text{ boda}}] \quad (31)$$

d.) Kada je brzina elektrona veća od c/n kinetička energija mora biti veća od kritične vrijednosti koja je dana sa:

$$E_k = m_e c^2 \left(\frac{1}{\sqrt{1 - \frac{1}{n^2}}} - 1 \right) = 264.063 \text{ keV}. \quad [\mathbf{2 \text{ boda}}] \quad (32)$$

Dakle, energija neutrina mora biti veća od 264.063 keV .

4. zadatak (19 bodova)

a.) Razlika optičkih puteva dviju zraka je jednostavno $\Delta x = d(n_1 - n_2)$, pa je razlika u fazi δ :

$$\delta = \frac{2\pi d(n_1 - n_2)}{\lambda} \quad [2 \text{ boda}] \quad (33)$$

b.) Kada svjetlost upada na dvolomac zračenje možemo opisati električnim poljem kao:

$$\vec{E} = E_0 \sin(\omega t) \hat{n}, \quad I_0 = E_0^2 \quad (34)$$

gdje je $\hat{n}$ jedinični vektor u smjeru koji zatvara kut α sa optičkom osi dvolomca. Električno polje možemo rastaviti na komponentu okomitu na optičku os dvolomca te komponentu paralelnu s optičkom osi dvolomca. Nakon prolaska kroz dvolomac između te dvije zrake se javlja razlika u fazi δ , pa slijedi da je nakon prolaska kroz dvolomac električno polje dano sa (do na proizvoljni fazni faktor koji je nebitan za krajnji intenzitet):

$$\vec{E} = E_0 [\cos \alpha \sin(\omega t + \delta) \hat{y} + \sin \alpha \sin(\omega t) \hat{x}]. \quad [3 \text{ boda}] \quad (35)$$

Zatim upadom na polarizator preživljavaju samo komponente paralelne s osi polarizacije polarizatora. Slijedi:

$$\vec{E} = E_0 [\cos \alpha \cos \beta \sin(\omega t + \delta) + \sin \alpha \sin \beta \sin(\omega t)] \hat{n}', \quad (36)$$

gdje je $\hat{n}'$ jedinični vektor u smjeru koji zatvara kut β sa optičkom osi dvolomca [2 boda].

Raspisivanjem dobivamo:

$$\vec{E} = E_0 [(\cos \alpha \cos \beta \cos \delta + \sin \alpha \sin \beta) \sin(\omega t) + \cos \alpha \cos \beta \sin \delta \cos(\omega t)] \hat{n}' \quad [1 \text{ bod}] \quad (37)$$

Kako bi odredili intenzitet treba odrediti amplitudu električnog polja. Vidimo da imamo sumu $\cos(\omega t)$ i $\sin(\omega t)$ različitih amplituda. Vrijedi:

$$A \sin(\omega t) + B \cos(\omega t) = \sqrt{A^2 + B^2} \left(\frac{A}{\sqrt{A^2 + B^2}} \sin(\omega t) + \frac{B}{\sqrt{A^2 + B^2}} \cos(\omega t) \right) \quad (38)$$

Ako definiramo npr. $\sin \phi = A/\sqrt{A^2 + B^2}$, onda je $B/\sqrt{A^2 + B^2} = \cos \phi$, pa slijedi:

$$A \sin(\omega t) + B \cos(\omega t) = \sqrt{A^2 + B^2} \cos(\omega t - \phi). \quad [3 \text{ boda}] \quad (39)$$

Napokon slijedi:

$$I = E_0^2 [(\cos \alpha \cos \beta \cos \delta + \sin \alpha \sin \beta)^2 + (\cos \alpha \cos \beta \sin \delta)^2]. \quad (40)$$

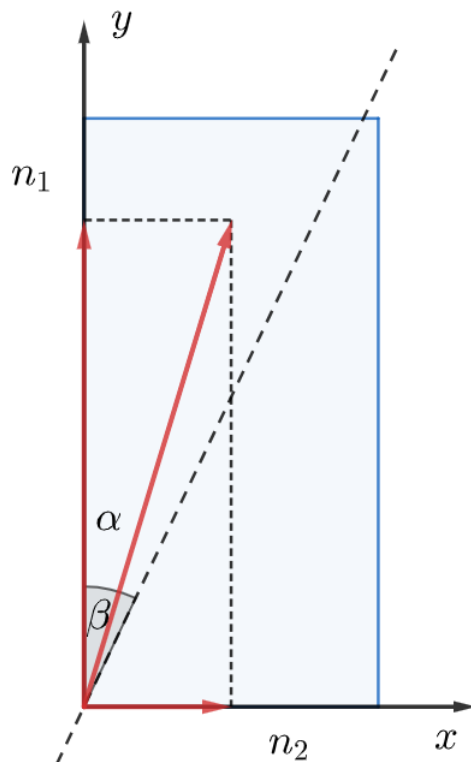
Sređivanjem izraza dobivamo:

$$I = I_0 (\cos^2 \alpha \cos^2 \beta + \sin^2 \alpha \sin^2 \beta + 2 \cos \alpha \cos \beta \sin \alpha \sin \beta \cos \delta). \quad [2 \text{ boda}] \quad (41)$$

c.) Cilj nam je odabrati takve α i δ da je intenzitet neovisan o β . Očito je to nemoguće kad je svjetlost linearno polarizirana nakon prolaska kroz dvolomac. Također, intenzitet ne bi ovisio o β kada bi zračenje nakon prolaska kroz dvolomac bilo nepolarizirano, no i to je očito nemoguće.

Jedino moguće rješenje je ono kada je svjetlost kružno polarizirana nakon prolaska kroz dvolomac. To možemo postići kada je $\delta = (2k + 1)\pi/2$, $k \in \mathbb{Z}$ i $\alpha = \pi/4$. [3 boda] Tada je intenzitet jednostavno:

$$I = I_0/2 = 25 \text{ W m}^{-2}. \quad [1 \text{ bod}] \quad (42)$$

Debljina dvolomca preuređivanjem (32) iznosi:

$$d = \frac{\lambda \delta}{2\pi(n_1 - n_2)}. \quad (43)$$

Kako je $n_1 < n_2$ minimalna debljina se dobije za $\delta = -\pi/2$ i iznosi:

$$d = \frac{\lambda}{4(n_2 - n_1)} = 0.208 \text{ mm.} \quad [\mathbf{2 \text{ boda}}] \quad (44)$$